

Streszczenie

Fado stanowi jeden z bardziej charakterystycznych i złożonych elementów kultury portugalskiej. Istnieje wiele teorii związanych z proveniencją gatunku, jednak większość badaczy jest skłonna uważać, że fado obecne było w Lizbonie od XIX wieku, przechodząc długą drogę z najuboższych warstw społecznych na arystokratyczne salony. Nazywane najczystszym wyrazem portugalskiej duszy uznawane jest obecnie za narodowy symbol kraju, wzbudzając coraz większe zainteresowanie zarówno wśród Portugalczyków, jak i na arenie międzynarodowej, a od niedawna także w Polsce. W połowie XX wieku do spopularyzowania gatunku przyczyniła się legendarna pieśniarka Amália Rodrigues, która dzięki swym interpretacjom zyskała uznanie wśród rodzimych oraz zagranicznych odbiorców. Rządy Salazara (1932–1968) kojarzone z propagandą i dążeniem do kontrolowania przekazu utworów miały bezpośredni wpływ na marginalizację gatunku. Odrodzenie fado nastąpiło dopiero w latach 90., gdy pieśni zyskały odmienne oblicze, a to za sprawą przewyciężenia klasycznych wzorców gatunku oraz podjęcia nowych wyzwań artystycznych. *Novo Fado* jako odpowiedź młodego pokolenia na sztywne kanony tradycji otworzyło fado na awangardowe eksperymenty i nowe wzory estetyczne, zachowując jednocześnie autentyczność przekazu.

Głównym celem badawczym niniejszej rozprawy jest przedstawienie kompleksowej analizy zjawiska fado w Polsce, która obejmowałaby systematyczny opis zarówno poetyki, jak i performance'u. Aby zrealizować wspomniany cel badawczy przedstawiono ogólną charakterystykę gatunku w kontekście historycznym oraz teoretycznym. Kolejny cel badawczy stanowi określenie nurtu *Novo Fado*, jego miejsca względem tradycji folkloru Lizbony oraz ustalenie, jakie czynniki wpływają obecnie na internacjonalizację oraz międzynarodowe uznanie tej formy. Ostatnim podjętym problemem badawczym jest usytuowanie fenomenu polskiego fado wobec kanonu oraz najnowszych kierunków rozwoju w ramach badanego gatunku.

Rozdział pierwszy nosi tytuł: „Fado w perspektywie historycznej”. Odwołując się do prac wybitnych specjalistów, omówiono podstawowe definicje wprowadzające niezbędne ustalenia terminologiczne. Następnie przedstawione zostały najważniejsze koncepcje odnoszące się do genezy fado. Kolejne etapy rozwoju fado omówiono w szerokim kontekście przemian społeczno-politycznych. Cezurę czasową przyjętą w rozprawie stanowi twórczość

przełomowych artystów, za których uznaje się Amalię Rodrigues oraz, ze względu na nowatorskie podejście, zespół Madredeus.

W rozdziale drugim zatytułowanym „Fenomen fado w świetle rozważań teoretycznych” został przedstawiony systematyczny opis wszystkich elementów składających się na całościową charakterystykę fenomenu fado. W pierwszym podrozdziale omówiono podstawowe typologie pieśni fado podzielone ze względu na budowę stroficzną, formę muzyczną oraz miejsce powstania. Referując typologie, oparto się na informacjach historycznych omówionych w poprzednim rozdziale, ponieważ odmiany fado zostały wyodrębnione, w głównej mierze, dzięki badaniom nad genezą gatunku. W dalszej kolejności przeprowadzono szczegółową analizę wszystkich cech składających się na pełną – i tym samym wieloaspektową – charakterystykę fenomenu fado. Przedstawiono w niej zagadnienia odnoszące się do warstwy tekstualnej oraz muzycznej pieśni, jak również opis wszystkich elementów performance’u zarówno z perspektywy wykonawcy, jak i publiczności. Ostatnia część niniejszego rozdziału zawiera propozycję krytycznej refleksji oraz systematyzacji istniejących definicji pieśni fado. Zgodnie z założeniem badawczym w tej części rozdziału podjęto próbę sformułowania oryginalnej, kompleksowej i adekwatnej definicji fado.

Rozdział trzeci – „Poetyka oraz performance w fado portugalskim i polskim. Studium analityczno-porównawcze” – zawiera opis dorobku i przebieg biografii artystycznej polskich fadystów. W kolejnych czterech podrozdziałach niniejszego rozdziału omawiane są wybrane utwory z repertuaru Marzeny Nieczui Urbańskiej, João de Sousy, Kingi Rataj oraz Natalii Juśkiewicz. W analizie porównawczej pieśni podjęto próbę scharakteryzowania zasadniczych aspektów utworów polskich oraz portugalskich, takich jak: struktura tekstu, dominanty tematyczne, akompaniament oraz performance.

Rozważania zawarte w rozdziale czwartym – „*Novo Fado*: odrodzenie gatunku i przewyższenie tradycji” – opierają się na wcześniejszych analizach. W pierwszym podrozdziale wyszczególniono nowe tendencje w rozwoju portugalskiego fado, przywołując twórczość przedstawicieli młodego pokolenia fadystów. Następnie podjęto próbę zdefiniowania pojęcia *Novo Fado* w oparciu o definicję fado sformułowaną w rozdziale drugim. Kolejny podrozdział poświęcony jest w całości polskiemu fado. Składa się on z dwóch podrozdziałów. Pierwszy z nich zawiera podsumowanie analiz porównawczych portugalskich i polskich pieśni fado oraz charakterystykę repertuaru polskich twórców zarówno względem definicji gatunku, jak i wobec dorobku dwóch nowych pokoleń portugalskich fadystów. W drugim opiszano wpływ fado na współczesną kulturę polską na przestrzeni ostatnich 10 lat oraz wymieniono i przybliżono najważniejsze wydarzenia

muzyczne: festiwale, koncerty, recitale, konkursy, a także pokazy filmowe, prelekcje, audycje radiowe oraz inspiracje fado obecne w literaturze polskiej. W celu poszerzenia refleksji nad procesem internacjonalizacji fado w ostatniej części rozdziału czwartego przedstawiono miejsce fado na scenie muzycznej Brazylii, Japonii, Hiszpanii, Francji oraz Włoch. Szczególny akcent położono na zjawisko fuzji gatunków muzycznych, które w dużej mierze charakteryzuje nurt *Novo Fado*.

Jednym z najważniejszych wyników badań podjętych w niniejszej rozprawie jest sformułowanie definicji fado. Na podstawie przeprowadzonych analiz uchwycono istotę fenomenu fado zarówno w kontekście jego rozwoju w Portugalii, jak i za granicą. Potwierdzono także tezę o decydującej roli aspektu performatywnego w określeniu gatunku. Ustalono, iż warunkiem internacjonalizacji fado są fuzje z innymi tradycjami kulturowymi, przy jednoczesnym zachowaniu prymatu performance'u. W konsekwencji okazało się, iż fado powstaje także poza granicami Portugalii.

W kontekście rozwoju folkloru miejskiego Lizbony, na podstawie obecnego zainteresowania gatunkiem, należy zauważyć, iż zarówno przetrwanie fado, jak i jego twórcze kontynuacje, miały miejsce dzięki rewolucji, która dokonała się w latach 90. XX wieku w odniesieniu do poetyki oraz akompaniamentu, przy zachowaniu istoty performance'u. W świetle powyższych rozważań udało się również scharakteryzować szczegółowo nurt *Novo Fado*. Okazało się, iż – zgodnie z opracowaną definicją – jest on kontynuacją gatunku ponieważ podstawowe zmiany dotyczą jedynie cech drugorzędnych. Tendencje rozwojowe polegają przede wszystkim na rozszerzeniu akompaniamentu, wzbogaceniu gestyki, wprowadzeniu (obok tradycyjnej) nowej tematyki odnoszącej się do współczesnych problemów, na łączeniu różnorodnych elementów kulturowych oraz użyciu w tekstach pieśni współczesnej poezji erudycyjnej (*poesia erudita*). Repertuar polskiego fado wpisano w tradycyjny nurt twórczości dwóch ostatnich pokoleń fadystów, opierając się na analizach porównawczych wybranego korpusu pieśni. Polskie utwory spełniają kryteria przynależności do gatunku zgodne z podaną definicją oraz dodatkowo wykazują pewne tendencje ujęte w cztery główne kategorie opisu.

Postępująca globalizacja oraz uznanie folkloru Lizbony na arenie międzynarodowej zdają się wzbogacać fado i podkreślać jego lokalne elementy, nie prowadząc jednocześnie do uniformizacji i monopolizacji gatunku. Internacjonalizacja fado na zaprezentowanych w pracy przykładach Polski, Brazylii, Włoch, Japonii, Hiszpanii oraz Francji pokazała, iż należy poszerzyć obszar badań nad gatunkiem, gdyż rozpatrywanie go wyłącznie w jego historycznej ojczyźnie nie daje pełnego obrazu zachodzących zmian i powstających kierunków rozwoju.

